

Artikelen

Cultuurparticipatie voor allen ... of toch niet? Een studie naar drempels voor cultuurparticipatie bij jongeren met en zonder migratieachtergrond in Vlaanderen

Nordin Luong Sermant

Master in de sociologie, Vrije Universiteit Brussel

Jessy Siongers

Post-doctoraal onderzoeker aan de Vakgroep Sociologie, Onderzoeksgroep TOR binnen de Vrije Universiteit Brussel en aan de Vakgroep Sociologie, Onderzoeksgroep CuDOS aan de Universiteit Gent

ABSTRACTS

Het Internationaal Verdrag inzake de Rechten van het Kind geeft aan dat elk kind recht heeft deel te nemen aan kunst en cultuur. Voorgaand onderzoek geeft evenwel aan dat dit recht nog lang niet gerealiseerd is voor ieder kind. Kinderen en jongeren met een migratieachtergrond vormen een van de groepen die relatief weinig aan het cultuuraanbod deelnemen. Vooralnog hebben we in Vlaanderen een weinig genuanceerd zicht op hun ondervertegenwoordiging en de verklaringen hiervoor. In deze bijdrage willen we die lacune dichtten op basis van gegevens verzameld bij 4.720 jongeren uit het Nederlandstalig secundair onderwijs in Vlaanderen en Brussel. In de bijdrage kijken wij ten eerste naar de verschillen tussen jongeren met en zonder migratieachtergrond op het vlak van actieve en receptieve cultuurdeelname, waarbij we jongeren met een migratieachtergrond verder opdelen naar negen herkomstgroepen. Ten tweede verrichten we analyses naar de verklaringen voor etnische verschillen in participatiegraad. Daarbij vertrekken we enerzijds vanuit Bourdieu's kapitaaltheorie en bekijken we anderzijds de rol van religiositeit en etnische oriëntatie. De resultaten geven aan dat jongeren met een migratieachtergrond niet als een homogene groep kunnen worden beschouwd inzake cultuurparticipatie en dat cultureel kapitaal de belangrijkste verklaring voor etnische verschillen in cultuurparticipatie vormt.

Kunst – Cultuur – Jongeren – Participatie

The UN Convention on the Rights of the Child states that every child has the right to participate in arts and culture. However, previous research indicates that this right is far from being realized for every child. Children and young people with a migration background are one of the groups that participate relatively little in arts and culture. At the moment, in Flanders we have a rather unnuanced view of their under-representation and the explanations for this. In this article, we aim to close this gap on the basis of data collected from 4.720 young people from Dutch-speaking secondary education in Flanders and Brussels. First, we study the differences between young people with and without

a migration background in terms of active and receptive cultural participation, further dividing young people with a migration background into nine origin groups. Second, we analyse the explanations for ethnic differences in participation. On the one hand, we start from Bourdieu's capital theory and, on the other, we look at the role of religiosity and ethnic orientation. The results indicate that young people with a migration background cannot be regarded as a homogeneous group when it concerns their cultural participation and that cultural capital is the main explanation for ethnic differences in cultural participation.

Art – Culture – Youth – Participation

INLEIDING

In 2018 was ruim een vijfde van de Vlaamse bevolking van buitenlandse herkomst (Noppe *et al.*, 2018). Voor jongeren tussen de leeftijd van 12 en 18 bedroeg dat zelfs 30 procent. Jongeren met een migratieachtergrond zijn dan ook al lang geen kleine minderheid meer in onze samenleving, zeker niet in stedelijke omgevingen waar vandaag de meerderheid van de jongeren migratieroots heeft. Wanneer echter gekeken wordt naar participatiecijfers vormen ze bij de deelnemers aan het cultuuraanbod nog steeds een duidelijke minderheid (Beunen *et al.*, 2016; Vanherwegen *et al.*, 2016; Pissens *et al.*, 2019). Dit geeft aan dat het recht op vrije deelname aan het culturele en artistieke leven (art. 31 IVRK) niet voor alle kinderen in gelijke mate wordt gerealiseerd. Dit ontzegt tal van kinderen en jongeren creatieve ervaringen alsook ontwikkelingskansen.

Cultuurparticipatie wordt immers om diverse redenen waardevol geacht. Zo wordt cultuurparticipatie onder meer gerelateerd aan een grotere mate van algemene levenstevredenheid (Ateca-Amestoy, 2016; Veenhoven, 2007; Wheatley & Bickerton, 2017), reductie van stress (Fujiwara & MacKerron, 2015) en een beter zelfbeeld (Shemoff & Vandell, 2007). Cultuurparticipatie wordt daarnaast beschouwd als bevorderlijk voor academische prestaties (Caterall *et al.*, 2012; Deasy, 2002; Vaughn & Winner, 2000), en academische interesse en betrokkenheid (Marsh & Kleitman, 2002; Rose-Krasnor *et al.*, 2006). Ten slotte duidt heel wat onderzoek op de rol die cultuurparticipatie vervult inzake sociale relaties. Zo wijst onderzoek erop dat cultuurparticipatie sociale isolatie kan tegengaan (Hampshire & Matthijsse, 2010; Toepoel, 2011) en gemeenschapsgevoelens kan bevorderen (Hunter, 2005; Caterall *et al.*, 2012). Het vormt zo een belangrijke manier om sociale kloven tussen verschillende bevolkingsgroepen te dichten en kan voor jongeren met een migratieachtergrond kansen bieden om zowel de eigen culturele identiteit vorm te geven en te verspreiden naar andere sociale groepen, als die van de anderen te leren kennen (Ateca-Amestoy *et al.*, 2017).

Over de mogelijke verklaringen waarom jongeren met een migratieachtergrond minder aan cultuur participeren, is in Vlaanderen nog weinig geweten. In deze bijdrage trachten we deze lacune wat meer te dichten. Daarbij vormt ons startpunt meer algemeen cultuursociologisch onderzoek dat vertrekkende vanuit Bourdieu's kapitaaltheorie cultuurparticipatie reeds in verband bracht met economisch (o.a. Ganzeboom, 1984; Katz-Gerro, 2002, Falk & Katz-Gerro, 2016), cultureel (o.a. Kraaykamp & Van Eijck, 2010; Van Wel *et al.*, 2006; Willekens & Lievens,

2016), en sociaal kapitaal (o.a. Kane, 2004; Kraaykamp *et al.*, 2014). Daarnaast onderzoeken we de rol van religiositeit (*cf.* Katz-Gerro, 2012; Montoro-Pons & Cuadrado-García, 2018; Ferwerda *et al.*, 2020) en etnische oriëntatie (*cf.* Kraaykamp *et al.*, 2014; Trienekens, 2002).

In dit onderzoek naar cultuurparticipatie maken we een onderscheid tussen actieve en receptieve cultuurparticipatie. Receptieve cultuurparticipatie verwijst naar de consumerende manier van omgaan met cultuur, met cultuurproducten geproduceerd door anderen. Voorbeelden van receptieve cultuurparticipatie zijn het bezoeken van concerten, tentoonstellingen of bioscopen, maar ook het digitaal bekijken van culturele programma's of het lezen van boeken thuis. De actieve cultuurparticipatie, ook wel creatieve cultuurparticipatie of amateurkunst genoemd, beschrijft de actieve creatie van cultuurproducten door een individu. Voorbeelden van actieve cultuurparticipatie zijn onder andere muziek maken, schilderen of poëzie schrijven.

In onze analyses maken we gebruik van data verzameld via de JOP-schoolmonitor van 2018 bij jongeren uit de tweede en derde graad van het secundair onderwijs. In deze schoolmonitor werden scholen in grootsteden oververtegenwoordigd in de steekproef wat het mogelijk maakt om binnen de groep van jongeren met een migratieachtergrond verder te differentiëren naar herkomstregio. In het vervolg van dit artikel schetsen we eerst het theoretisch kader. Nadien beschrijven we de data en methodologie meer in detail en gaan dan in op de resultaten. De theoretische terugkoppeling en de implicaties voor beleid en verder onderzoek komen aan bod in het slotstuk.

1. CULTUURPARTICIPATIE EN MIGRATIEACHTERGROND

Onderzoek naar cultuurparticipatie van jongeren met een migratieachtergrond blijft in Vlaanderen voorslagnog vrij beperkt en voornamelijk beschrijvend van aard (bv. Beunen *et al.*, 2016; Vanherwegen *et al.*, 2016). Uit dat onderzoek, alsook uit buitenlands onderzoek – zowel bij jongeren als volwassenen – blijkt wel dat personen met een migratieachtergrond over het algemeen minder deelnemen aan cultuur dan personen zonder migratieachtergrond (bv. Bertacchini *et al.*, 2021; DiMaggio & Ostrower, 1990; Katz-Gerro *et al.*, 2008; Ganzeboom & Nagel, 2007; Van Iperen, 2003; Van Wel *et al.*, 1994, 1996, 2006; Welch & Kim, 2019).

Vooraf in de receptieve deelname aan de klassieke highbrow cultuur (bv. theater- en dansvoorstellingen, erfgoedparticipatie) zijn duidelijke verschillen te merken (Ganzeboom & Nagel, 2007, Van den Broek & Keuzekamp, 2008; Van den Broek *et al.* 2009; Vanherwegen *et al.*, 2016 Van Iperen, 2003). Bij Vlaamse jongeren worden de grootste verschillen vastgesteld tussen jongeren met Belgische achtergrond en jongeren met roots in Marokko, Turkije en het Midden Oosten (Vanherwegen *et al.*, 2016). Vooral ballet- en dansvoorstellingen, erfgoed, culturele stadsevenementen, literaire evenementen en concerten met niet-klassieke muziek worden minder bezocht door jongeren met deze migratieachtergronden. Bij de actieve cultuurparticipatie zijn etnische verschillen minder aanwezig en verschilt meer de aard van de cultuurbeoefening. Zo vonden Vanherwegen *et al.* (2016) dat jongeren met

een migratieachtergrond minder fotografie beoefenden en minder een instrument bespeelden, maar dan weer wel vaker “urban dance” beoefenden.

Op basis van bovenstaande studies verwachten we dan ook in dit onderzoek dat de cultuurparticipatie lager zal liggen voor jongeren met een migratieachtergrond, vergeleken met de leeftijdsgenoten zonder migratieachtergrond. Tegelijk is de verwachting dat de verschillen groter zullen zijn voor de receptieve dan voor de actieve cultuurparticipatie (H1a). We verwachten bovendien dat deze verschillen zullen variëren naargelang de regio van herkomst. Op basis van eerder gevoerde studies verwachten we vooral dat jongeren met een niet-westerse migratieachtergrond een lagere participatiegraad vertonen (H1b).

2. CULTUURPARTICIPATIE EN KAPITAAL

Voorgaand onderzoek bracht cultuurparticipatie reeds in verband met de door Bourdieu onderscheiden kapitaalvormen: cultureel kapitaal (o.a. Bourdieu, 1986; Kraaykamp, 2003; Van Wel *et al.*, 2006), economisch kapitaal (o.a. Ferwerda *et al.*, 2020; Falk & Katz-Gerro, 2016; Suarez-Fernandez, 2019) en sociaal kapitaal (o.a. Kane, 2004; Kraaykamp *et al.*, 2014). In de onderstaande paragrafen gaan we dieper in op de relatie tussen deze kapitaalvormen en cultuurparticipatie.

2.1. CULTUREEL KAPITAAL

Cultureel kapitaal omvat de middelen die niet rechtstreeks omgezet kunnen worden in materiële waarden; kennis is hier een van de belangrijkste voorbeelden van (Bourdieu, 1986). Bourdieu onderscheidt hierbij drie vormen van cultureel kapitaal: het belichaamde, het geobjectiverde en het geïnstitutionaliseerde cultureel kapitaal. Belichaamd cultureel kapitaal beschrijft het proces waarbij de kennis die men doorheen het leven heeft vergaard, gaat aanvoelen als een natuurlijke eigenschap. De geobjectiverde vorm betreft de uiting van cultureel kapitaal in objecten, zoals boeken of schilderijen. Wanneer ten slotte cultureel kapitaal formeel wordt erkend, spreekt men over de geïnstitutionaliseerde staat. Een typisch voorbeeld hiervan is het diploma, dat geldt als kwalificatiebewijs van de kennis en vaardigheden die men heeft vergaard tijdens het volgen van onderwijs.

De belangrijkste plaats voor de overdracht van belichaamd cultureel kapitaal is het gezin (Bourdieu, 1986; Nagel & Ganzeboom, 2002). Daardoor hebben jongeren wiens ouders regelmatig cultureel actief zijn, een grote kans om hetzelfde te doen (Kraaykamp, 2003; DiMaggio & Mohr, 1995; Van Eijck, 1997; Willekens & Lievens, 2016). Ouders kunnen hun kinderen aanleren om cultuur te appreciëren en hen stimuleren om deel te nemen aan culturele activiteiten (Van Hek & Kraaykamp, 2015). Kinderen op hun beurt imiteren het gedrag van de ouders, wat een belangrijke vorm van gezinssocialisatie is (Kraaykamp, 2003). Voorts hebben ouders een bepalende invloed op de sociale groepen waarin de kinderen tijd doorbrengen, zowel op informeel als institutioneel vlak (Lareau, 2003). Sommige auteurs suggereren dat vooral het cultureel kapitaal van de moeder van invloed is op de cultuurparticipatie van de kinderen (Van Wel *et al.*, 2006; Voorpostel & Van der Lippe, 2001), omdat zij binnen het gezin vaak een symbolische voorbeeldfunctie uitoefent en de verantwoordelijkheid draagt voor het imago van het gezin naar

de buitenwereld toe. Cultureel actieve, alsook hoogopgeleide moeders hebben dus vaker cultureel actieve kinderen dan respectievelijk moeders die minder cultureel actief zijn en lager opgeleide moeders (Van Wel *et al.*, 2006).

Maar ook het individuele opleidingsniveau, als proxy voor geïnstitutionaliseerd kapitaal, heeft een positief effect op cultuurparticipatie (DiMaggio & Useem, 1978; Ganzeboom, 1982; Nagel, 2010). Het opleidingsniveau is immers geen loutere reproductie van het cultureel kapitaal in het gezin, maar kan op zijn beurt ook cultureel kapitaal genereren (DiMaggio, 1982). Dat impliceert dat culturele voorkennis geen noodzakelijke voorwaarde meer is tot cultuurparticipatie, omdat culturele socialisatie evengoed kan plaatsvinden in het onderwijs (Nagel & Ganzeboom, 2002). Dit blijkt ook uit voorgaande onderzoeken: vooral hoogopgeleiden of jongeren in doorstroomgerichte onderwijsvormen participeren aan cultuur (Beunen *et al.*, 2016; Falk & Katz-Gerro, 2016).

Ten slotte beïnvloedt geobjectiveerd cultureel kapitaal de cultuurparticipatie. Cultuurvoorwerpen, zoals bijvoorbeeld encyclopedieën of een piano, kunnen volgens Bourdieu (1986) direct inwerken op de culturele gewoontes van kinderen. Onderzoek van Willekens en Lievens (2014) bevestigt dat het beschikken over muziekinstrumenten thuis een positieve invloed uitoefent op de participatie aan kunst en erfgoed, en het bijwonen van pop- en rockconcerten. Personen die boeken en cd's met klassieke muziek in huis hebben, nemen volgens dezelfde studie vaker deel aan kunst- en erfgoedevenementen.

We kunnen dus verwachten dat de cultuurparticipatie van jongeren met een migratieachtergrond (deels) toe te schrijven is aan een lagere mate van cultureel kapitaal. Vlaamse gegevens wijzen ook in die richting. Zo ligt de algemene opleidingsgraad lager voor personen met een migratieachtergrond, en dit vooral bij personen met een niet-Europese achtergrond (Noppe *et al.*, 2018). Ook de cultuurparticipatie van volwassenen met een niet-Europese migratieachtergrond ligt lager vergeleken met personen met een Europese migratieachtergrond en Belgen zonder migratieachtergrond. De lagere mate van cultuurparticipatie van jongeren met een migratieachtergrond zou dus verklaard kunnen worden door de lagere mate van cultureel kapitaal van de ouders, het belichaamde kapitaal (H2a). Daarnaast weten we dat jongeren met een migratieachtergrond meer kans op schoolachterstand hebben en vaker les volgen in het TSO of BSO. Het individuele opleidingsniveau, als geïnstitutionaliseerd kapitaal, kan dus mogelijk de cultuurparticipatie van jongeren met een migratieachtergrond verder beïnvloeden en verklaren (H2b). Voortbouwend op de conclusies van Willekens en Lievens (2014) kan worden verwacht dat culturele goederen een positieve invloed hebben op de cultuurparticipatie (H2c).

2.2. ECONOMISCH KAPITAAL

Economisch kapitaal verwijst naar geld of goederen en andere middelen die rechtstreeks ingeruild kunnen worden tegen een geldelijke waarde (Bourdieu, 1986) en direct overdraagbaar zijn van de ene generatie op de andere. Jongeren met goeude ouders zullen als gevolg van de welstand waarin ze opgroeien zelf meer materiële middelen ter beschikking hebben dan leeftijdgenoten uit preciaire gezinssituaties.

Over de invloed van economisch kapitaal op cultuurparticipatie zijn de opinies verdeeld. Sommige auteurs menen dat inkomen, als indicator voor economisch kapitaal, slechts een beperkt effect heeft (Ganzeboom, 1984; Katz-Gerro, 2002; Vlegels & Lievens, 2011). Zij baseren zich hiervoor op onderzoek dat aantoonde dat het effect van inkomen verklaard wordt wanneer het opleidingsniveau en het milieu van herkomst in rekening worden gebracht en beschouwen cultureel kapitaal dan ook als een betere predictor. In landen zoals België, met een sterk sociaal opvangnet, kan het negatief effect van een laag inkomen op participatie daarenboven gecompenseerd worden door allerlei steunmaatregelen (Katz-Gerro, 2004).

Andere auteurs argumenteren dat inkomen wel degelijk een positieve samenhang vertoont met cultuurparticipatie, en dat op verschillende culturele domeinen, gaande van museumbezoek tot concerten of een bioscoopbezoek (Ferwerda *et al.*, 2020; Glorieux *et al.*, 2015; Falk & Katz-Gerro, 2016; Perez-Viladoniga, 2019; Suarez-Fernandez, 2019). Chan en Goldthorpe (2007) nuanceren en stellen dat de deelnamefrequentie stijgt tot op een zeker niveau, namelijk tot het inkomen een middenklassepositie bereikt. Dat zou het punt zijn waarop de meeste cultuurproducten op een comfortabele wijze aangeschaft kunnen worden.

Auteurs zoals Yaish en Katz-Gerro (2012) geven ten slotte aan dat cultureel kapitaal en economisch kapitaal niet op dezelfde manier invloed uitoefenen op cultuurdeelname. Cultureel kapitaal zou volgens hen de culturele preferenties of smaak beïnvloeden, terwijl economisch kapitaal voorspellend is voor de participatiegraad. Willekens en Lievens (2016) nuanceren nog verder en stellen dat het inkomen vooral invloed heeft op de frequentie van participeren en niet op het al dan niet participeren.

Aangezien er in Vlaanderen verschillende initiatieven zijn om cultuur toegankelijker te maken voor personen met een beperkt budget en voor jongeren doorgaans reductietarieven gelden, kan worden verwacht dat economisch kapitaal minder invloed uitoefent op cultuurparticipatie dan cultureel kapitaal (H3a). Ook de suggestie van sommige auteurs dat cultureel kapitaal in hogere mate van belang is (o.a. Ganzeboom, 1984; Katz-Gerro, 2002) draagt bij aan deze verwachting. Langs de andere kant is er ook een substantiële hoeveelheid literatuur die wel wijst op een verband tussen financiële middelen en cultuurparticipatie (o.a. Ferwerda *et al.*, 2020; Suarez-Fernandez, 2019). Een alternatieve hypothese luidt dus dat er wel een invloed verwacht wordt van economisch kapitaal op cultuurdeelname (H3b). Uit de Vlaamse integratiemonitor van 2018 blijkt immers dat er een inkomenskloof aanwezig is tussen personen met een migratieachtergrond en personen zonder, wat mogelijk een effect kan hebben op de cultuurparticipatie, ook op die van kinderen (Noppe *et al.*, 2018).

2.3. SOCIAAL KAPITAAL

Sociaal kapitaal, ten slotte, omvat het sociaal netwerk dat een individu tot zijn beschikking heeft. De hoeveelheid van sociaal kapitaal hangt af van de grootte van het netwerk, maar ook van de hoeveelheid sociaal kapitaal waarover elk lid van dat netwerk op dat moment beschikt.

Het sociaal netwerk, als proxy voor sociaal kapitaal, kan bijdragen aan cultuurparticipatie (Erickson, 1996; Kane, 2004; Relish, 1997). Zowel de dichtheid van het netwerk als de heterogeniteit is daarbij van belang. Dichtheid betreft de intensiteit van de sociale verbanden in het sociaal netwerk (Kane, 2004; 2011). In de netwerk-literatuur wordt dichtheid geassocieerd met hoge mate van sociale steun en solidariteit maar tevens met een hogere druk om te voldoen aan groepsverwachtingen (Kane 2004). Heterogeniteit betreft de mate waarin de leden van het netwerk verschillen inzake sociale kenmerken (Kane, 2004; Erickson, 1996), zoals bijvoorbeeld opleidingsniveau, beroepsstatus of etnische afkomst.

Kane (2004) onderzocht de relatie tussen de dichtheid van het sociaal netwerk en cultuurparticipatie. Zij veronderstelde daarbij dat personen die gewend zijn aan intense sociale contacten, ook op zoek gaan naar een evenredig niveau van sociale intensiteit in de vrijetijdsbesteding. Volgens de *Interaction Ritual (IR) Theory* kunnen we verwachten dat cultuurparticipatie en in het bijzonder receptieve cultuurparticipatie zich minder leent tot sociaal intensiteit of tot een hoge mate van solidariteit. Volgens de IR-theorie zijn er namelijk drie elementen nodig om een hoog niveau van solidariteit realiseren: (1) de fysieke samenkomst van een groep mensen; (2) een gemeenschappelijke focus van aandacht en wederzijds bewustzijn ervan; en (3) een gemeenschappelijke emotionele stemming (Collins, 1988). Dergelijke kenmerken zijn veeleer eigen aan bijvoorbeeld sportevenementen of meer groep-georiënteerde vrijetijdsactiviteiten dan aan cultuurparticipatie. Kane zag dit bevestigd in haar onderzoek waarin zij vond dat personen met een dicht netwerk minder musea en kunstgalerijen bezoeken. In lijn daarvan verwachten we dat naarmate jongeren een dichter vriendennetwerk hebben minder aan cultuur zullen deelnemen en dit geldt in het bijzonder voor receptieve cultuur omdat actieve cultuurparticipatie meer mogelijkheden biedt om dit in groep te beoefenen (bv. in dansgezelschap, muziekgroep ...) (H4a).

De heterogeniteit van het netwerk wordt daarentegen wel verwacht cultuurparticipatie te stimuleren (Erickson, 1996; Kane, 2004; Relish, 1997). Personen met een divers netwerk zijn meer geneigd om deel te nemen aan cultuur (Kane, 2004; Kraaykamp *et al.*, 2014). Onderzoek van Erickson (1996) wees zo uit dat omgang met personen uit verschillende beroepsposities tot een bredere cultuurparticipatie kan leiden. Omdat jongeren met een migratieachtergrond vaak een etnisch-homogene vriendenkring hebben, in buurten wonen waar veel bewoners dezelfde culturele achtergrond delen en weinig stimulansen hebben om met autochtonen contact te leggen (Ranshyusen, 1995), zouden ze zich sterker op hun etnische cultuur richten, wat op zijn beurt weer leidt tot een verminderde identificatie met het culturaanbod in het land van vestiging. Zij die wel vriendschappelijke contacten onderhouden met leeftijdsgenoten zonder migratieachtergrond, nemen vaker deel aan *highbrow* cultuurvormen (Kraaykamp *et al.*, 2014). Op basis van bovenstaande verwachten we dat een heteroog sociaal netwerk (H4b) een positieve invloed heeft op de cultuurparticipatie en dat de lagere participatiegraad van jongeren met een migratieachtergrond deels kan worden verklaard door hun minder heteroog netwerk.

3. CULTUURVERSCHILLEN

Naast deze kapitaalvormen, die structurele ongelijkheden in kaart brengen en op hun beurt een verklaring vormen voor de lagere participatiegraad van heel wat andere bevolkingsgroepen in onze samenleving, bekijken we tevens twee elementen die meer specifieke verklaringen kunnen bieden voor de lagere participatiegraad van jongeren met een migratieachtergrond, met name religiositeit en etnische oriëntatie.

3.1. RELIGIOSITEIT

Religie beïnvloedt iemands waarden, ideeën en gewoontes, en deze beïnvloeden tevens het consumptiegedrag (Delener, 1990; Fam *et al.*, 2004; Hirschman 1982). In die zin kan religie iemands cultuurparticipatie of cultuurconsumptie beïnvloeden.

Volgens Katz-Gerro en Jaeger (2012) is in het kader van cultuurparticipatie vooral de mate van religiositeit, of de mate van devotie die een individu koestert voor een religie van belang, eerder dan de specifieke religie die men aanhangt. Meer specifiek vonden ze dat personen die regelmatig de kerk bezoeken vaker deelnemen aan cultuur. Zij geven daarvoor drie redenen. Ten eerste is het mogelijk dat religieuze personen actieve persoonlijkheidstrekken vertonen, en daarom ook actiever zijn op cultureel gebied. Daarnaast zouden sociale banden die ontstaan bij religieuze bijeenkomsten, overgeheveld kunnen worden naar de dagelijkse sfeer. In die banden kan men sociale vaardigheden aanleren, sociale netwerken uitbreiden en informatie vergaren die gebruikt kan worden om meer sociale verworvenheden te bekomen. Ten slotte speelt volgens Katz-Gerro en Jaeger religiositeit een belangrijke rol in processen van culturele stratificatie en distinctie. Als gevolg van die eigenschappen kan het religieuze netwerk dus ook cultuurdeelname stimuleren.

Religie kan langs de andere kant ook leiden tot minder cultuurparticipatie. Zo vond Katz-Gerro (2002) dat in sommige Europese landen een hogere mate van religiositeit resulteerde in een lage frequentie van cultuurdeelname. Ook onderzoek naar cultuurparticipatie in de Brusselse Kanaalzone wees uit dat personen die zichzelf als religieus beschouwden, drempels ondervonden om deel te nemen aan cultuur (Ferberda *et al.*, 2020). Enerzijds kan het daarbij om tijdsindeling gaan, aangezien cultuurparticipatie en geloofsbelijdenis beide tijdsintensieve activiteiten zijn. In dat opzicht is het ook mogelijk dat, indien men een hoge mate van religieuze devotie koestert, men meer tijd investeert in religieuze activiteiten en zo minder tijd overhoudt voor andere activiteiten (Montoro-Pons & Caudrado-Garcia, 2018).

Anderzijds is het mogelijk dat de symbolische aspecten van culturele participatie, als middel tot zelfexpressie, niet overeenstemmen met de religiositeit die een individu koestert (Montoro-Pons & Caudrado-Garcia, 2018). Cultuurparticipatie houdt immers een notie van identiteitsvorming in, die door de deelname wordt geconstrueerd en uitgedrukt (Larsen, Lawson & Todd, 2010). Dit kan bepaalde religieuze groepen ontmoedigen om deel te nemen aan culturele evenementen, bijvoorbeeld wanneer naakt vertoond wordt of gespot wordt met religie, wat niet strookt met de normen en waarden in heel wat geloofsgemeenschappen (Ferberda *et al.*, 2020).

Personen met een migratieachtergrond hechten over het algemeen meer belang aan hun religieuze identiteit dan personen zonder migratieachtergrond (Van Droogenbroeck & Spruyt, 2013; Van Tubergen, 2007), ongeacht de religie (Connor, 2009). De mate van religiositeit blijft daarbij vrij constant doorheen de generaties. Zo wees onderzoek naar de religiositeit van moslims uit dat religie even belangrijk was voor zowel de eerste als tweede generatie (Maliapaard & Gijsberts, 2012). Dat impliceert dat religiositeit nog steeds van belang is voor jongere cohorten. We verwachten daarom dat religiositeit invloed zal uitoefenen op de cultuurparticipatie van jongeren met een migratieachtergrond, hetzij op een positieve manier (H5a), hetzij op een negatieve manier (H5b) en religiositeit dus ook een verklaring kan bieden voor verschillen in cultuurparticipatie.

3.2. ETNISCHE ORIËNTATIE

Volgens Trienekens (2002) is de mate waarin iemand zich met een land identificeert of iemands etnische oriëntatie een betere voorspeller om etnische verschillen in cultuurdeelname te onderzoeken, dan de objectieve categorieën, zoals het land van herkomst, die vaak enkel in rekening worden gebracht. Etnische oriëntatie vertrekt vanuit de etnische identiteit. Etniciteit vormt daarbij een multidimensionaal onderdeel van de subjectieve identiteitsvorming (Aspinall, 2011; Hall, 1992). Subjectief in die zin dat het individu zichzelf een etnisch label toewijst (Phinney, 1992). Multidimensionaal omdat het verwijst naar verschillende eigenschappen van de etnische groep waar de etnische identiteit aan ontleend wordt (bv. taal, religie of culturele geschiedenis) (Bulmer, 1996; Weinreich, 1988).

De etnische identiteit is daarnaast ook een sociale identiteit, en wordt mede gevormd door sociale interactie met anderen (Barth, 1969). Via acceptatie of afkeuring kunnen zij de uitgedrukte identiteit onder druk zetten of stimuleren (Platt & Nandy, 2011). Vanuit de waardeoordelen van de groep krijgt de etnische identiteit vorm, samen met de emotionele betrokkenheid die voortvloeit uit dat lidmaatschap (Tajfel, 1979). Ook gevoelens van trots en toebehoren kunnen ontstaan door dat lidmaatschap (Phinney, 1992). In het verlengde daarvan wordt de etnische identiteit ook gevormd door deelname aan sociale en culturele evenementen met andere leden van de etnische groep (Phinney, 1992).

Het sociale aspect van etnische identiteit zorgt vervolgens voor het ontstaan van een “in-group” en “out-group” (Tajfel & Turner, 1979). Daarbij beschouwt men personen van dezelfde etnische groep als “ons”, terwijl leden van verschillende etnische groepen als “de ander” worden aangezien. Die categorisering kan het consumptiegedrag beïnvloeden (Das & Mukherjee, 2020). Producten die dezelfde etnische achtergrond delen als de consument, of waar de consument zich mee identificeert, krijgen als gevolg een positieve connotatie. Omgekeerd kunnen producten die tot een out-group behoren negatieve bijbetekenissen krijgen (Cleveland *et al.* 2009). Uit consumptiegerichte onderzoeksliteratuur blijkt dan ook dat respondenten met een sterke etnische identiteit vaker producten consumeren afkomstig uit de landen waar ze zich mee identificeren (zie bv. Chattaraman & Lennon, 2008; Chung & Fischer, 1999; Kim & Arthur, 2003; Xu *et al.*, 2004). Sommige auteurs passen dit tevens toe op cultuurproducten. Xu *et al.* (2004) stel-

len zo, op basis van empirisch materiaal, dat een sterke etnische identiteit leidt tot meer etnisch-geïnspireerd museum- en cinemabezoek en muziekconsumptie. Ook het omgekeerde geldt. Enkele Nederlandse studies toonden aan dat personen met een migratieachtergrond die zich sterk identificeren met de Nederlandse samenleving vaker participeren aan zowel *highbrow* cultuur, populaire cultuur, als gemeenschapscultuur (Trienekens, 2002; Kraaykamp *et al.*, 2014). In dit onderzoek richten we ons op het laatste en verwachten we dat jongeren die zich sterker identificeren met Vlaanderen of België vaker aan cultuur zullen participeren en dat dit ook een verklaring kan bieden voor de verschillen inzake cultuurdeelname (H6). We verwachten tevens dat dit sterker zal zijn voor het receptieve cultuur-aanbod, omdat men hier meer afhankelijk is van het regionale aanbod terwijl actieve cultuurparticipatie meer toelaat om, zeker wanneer men het thuis beoefent, linken te leggen met de etnische roots.

Overzicht van hypothesen:

H1a	Jongeren met een migratieachtergrond participeren minderen aan receptieve en actieve cultuur dan jongeren waarvan beide ouders in België zijn geboren.
H1b	Vooral jongeren met een niet-westerse migratieachtergrond vertonen een lagere participatiegraad.
H2a	Jongeren waarvan de moeder over een hoge mate van cultureel kapitaal beschikt, <i>i.c.</i> hoger opgeleid is, zullen vaker aan cultuur participeren.
H2b	Jongeren die schoollopen in het ASO of in het KSO, zullen meer aan cultuur participeren dan jongeren uit het TSO of BSO.
H2c	Jongeren die veel culturele objecten in huis hebben, zullen vaker aan cultuur participeren dan zij die dat niet hebben.
H3a	De financiële thuissituatie van de jongeren heeft weinig tot geen invloed op hun cultuurparticipatie.
H3b	Jongeren die opgroeien in een financieel gunstige thuissituatie zullen vaker aan cultuur participeren.
H4a	De dichtheid van het sociaal netwerk vertoont een negatieve relatie met cultuurparticipatie.
H4b	Een heterogeen sociaal netwerk heeft een positieve invloed op cultuurparticipatie.
H5a	Religiositeit is positief gerelateerd aan cultuurparticipatie.
H5b	Religiositeit is negatief gerelateerd aan cultuurparticipatie.
H6	Etnische oriëntatie naar België of Vlaanderen is positief gerelateerd aan cultuurparticipatie.
	We verwachten binnen elk van de hypothesen (vanaf H2) die een invloed verwachten tevens dat ze een verklaring vormen voor de lagere participatiegraden van jongeren met een migratieachtergrond.

4. DATA EN METHODEN

4.1. DATA

In onze analyses maken we gebruik van de JOP (Jeugdonderzoeksplatform)-schoolmonitor uit 2018 (Bradt *et al.*, 2019). De data voor deze schoolmonitor werden verzameld in 82 Nederlandstalige scholen met een *oversampling* van scholen in Antwerpen, Brussel en Gent. Dit maakt dat de dataset een zodanig groot aantal jongeren met een migratieachtergrond telt en dat een verdere opsplitsing naar land van herkomst mogelijk is. In totaal namen 8.718 leerlingen uit verschillende onderwijsvormen en verschillende leerjaren deel aan het onderzoek. Omdat bepaalde indicatoren niet werden bevroegd bij leerlingen uit de eerste graad, beperken we ons hier tot de gegevens verzameld bij 5.858 jongeren uit de tweede en derde graad van het secundair onderwijs. Hiervan hadden 2.562 jongeren een migratieachtergrond. Omdat we in de analyses werken met *listwise deletion*, waarbij enkel de respondenten worden opgenomen die voor elk van de variabelen een geldig antwoord hebben, slinkt dit aantal tot 4.720, waarvan 2.396 jongeren met een migratieachtergrond.¹ De data werden gewogen naar geslacht, onderwijsnet en onderwijsvorm, drie variabelen waarvan de verdeling in onze samenleving gekend is en die invloed kunnen uitoefenen op de uitkomstvariabelen.

4.2. INDICATOREN

Receptieve cultuurparticipatie werd gemeten via de vraag hoe frequent men culturele evenementen bezoekt of een culturele uitstap maakt, zoals een toneelstuk of boekvoordracht bijwonen of een museum bezoeken. Het betreft in dit onderzoek dus enkel de uithuizige receptieve cultuurparticipatie.² Voor **actieve cultuurparticipatie** werd gepeild naar de creatieve hobby's die men beoefent in de vrije tijd, zoals een muziekinstrument bespelen, schilderen, fotografie enz. Respondenten konden antwoorden op een vijfpuntenschaal, gaande van "nooit" (0) tot "dagelijks" (5). Deze werd gehercodeerd naar twee dichotome variabelen waarbij we telkens de personen die nooit participeerden (0) onderscheiden van hen die wel participeren, ongeacht de frequentie van participatie (1). De tweede categorie omvat dus zowel de jongeren die uitzonderlijk aan cultuur participeren als degenen die dat dagelijks doen.

Etnische herkomst wordt geoperationaliseerd op basis van het geboorteland van de moeder en van de vader. Op basis van deze variabelen werden respondenten ondergebracht in volgende herkomstgroepen: België, West/Noord-Europa, Oost-Europa, Zuid-Europa, Marokko, Turkije, Midden-Oosten en Maghreb, Azië, Amerika (met inbegrip van Zuid-Amerika) en Sub-Sahara-Afrika. Jongeren worden in een van de bovenstaande herkomstcategorieën geplaatst zodra een van de ouders

¹ De analyses werden ter controle ook uitgevoerd via *pairwise deletion* en hierbij vonden we geen noemenswaardige verschillen.

² In onderzoek dat zich specifiek richt op cultuurparticipatie wordt cultuurparticipatie doorgaans bevroegd door het apart voorleggen van verschillende cultuuractiviteiten. In de JOP-scholenmonitor, die een brede bevraging van de leefwereld van jongeren betreft, is een dergelijk uitgebreide bevraging niet mogelijk. We menen evenwel dat in onderzoek naar etnische verschillen in cultuurparticipatie, het bevragen van cultuurparticipatie aan de hand van één algemene vraag mogelijk een correctere vergelijking biedt. Op die manier is de meting immers veel minder bepaald door de specifieke lijst van voorgelegde activiteiten, die vaak meer gericht is op het eerder westerse cultuur aanbod.

geboren was in een van die landen. In het geval dat de moeder en vader elk in een ander land verschillend van België werden geboren, zullen de jongeren in beide categorieën vervat zitten. De indicatoren voor migratieachtergrond worden in de analyses ingevoerd als dichotome variabelen.

Cultureel kapitaal zal in belichaamde, geïnstitutionaliseerde en geobjectiveerde staat worden meegenomen in de analyses. Wegens de belangrijke invloed van de moeder op cultuurparticipatie wordt het cultureel kapitaal van de moeder gebruikt als proxy voor belichaamd kapitaal. Omdat de cultuurparticipatie van de moeder niet bevraagd werd in de survey, wordt haar opleidingsniveau gehanteerd, waarbij we onderscheid maken tussen (1) laagopgeleide moeders, die maximaal een diploma lager onderwijs hebben, (2) middenopgeleide moeders die een diploma secundair onderwijs op zak hebben en (3) hoogopgeleide moeders met een diploma hoger onderwijs. Omdat het percentage missings vrij hoog is voor het onderwijsniveau van de moeder, nemen we de groep die de vraag niet beantwoordde ook op als een vierde categorie. Geïnstitutioniseerd cultureel kapitaal wordt gemeten via de eigen opleiding, waarbij jongeren uit het algemeen secundair onderwijs (ASO) worden onderscheiden van jongeren uit het beroepsonderwijs (BSO), kunstsecundair onderwijs (KSO) en technisch onderwijs (TSO). Als indicator voor geobjectiveerd cultureel kapitaal kijken we ten slotte naar het aantal boeken thuis (Siebert *et al.*, 2019). Ook hier maken we een driedeling: (1) minder dan 26 boeken, (2) tussen 26 en 100 boeken en (3) meer dan 100 boeken.

Economisch kapitaal wordt gemeten aan de hand van de vraag hoe gemakkelijk het gezin alles wat men in een maand nodig heeft kan betalen (bv. eten, huur, dingen voor school ...). Jongeren konden daarop antwoorden op een schaal van 1 (zeer moeilijk) tot 6 (zeer gemakkelijk). De antwoordcategorieën werden gereduceerd naar drie categorieën: (1) moeilijk rondkomen (categorieën 1 tot 3), (2) eerder gemakkelijk (categorieën 4 en 5) en (3) zeer gemakkelijk (categorie 6).

Sociaal kapitaal wordt gemeten aan de hand van drie indicatoren: (1) onderwijs-heterogeniteit, (2) etnische heterogeniteit en (3) dichtheid van het sociaal netwerk. *Onderwijsheterogeniteit* is gebaseerd op de vraag: “Hoeveel van jouw vrienden zitten in een andere onderwijsvorm dan jij?” Jongeren die aangaven dat “niemand” of “minder dan de helft” van hun vrienden in een andere onderwijsvorm zat dan zichzelf, werden beschouwd een homogeen onderwijsnetwerk te hebben; jongeren die aangaven dat “de helft”, “meer dan de helft” of “al hun vrienden” in een andere onderwijsvorm zaten, werden beschouwd een heterogeen onderwijsnetwerk te hebben. *Etnische heterogeniteit* wordt geoperationaliseerd op basis van de vraag: “Hoeveel van je vrienden hebben een andere afkomst dan jezelf?” Jongeren die aangaven dat “niemand” of “minder dan de helft” van hun vrienden een andere afkomst hadden dan zichzelf, werden beschouwd een homogeen etnisch netwerk te hebben; jongeren die aangaven dat “de helft”, “meer dan de helft” of “al hun vrienden” een andere afkomst hadden, werden beschouwd een heterogeen etnisch netwerk te hebben. Ten slotte wordt *dichtheid* of de intensiteit van het sociaal netwerk geoperationaliseerd op basis van een schaal die polst naar de mate waarin vrijetijdsactiviteiten bepaald worden door wat vrienden doen³ (Cronbach’s alpha = 0,723).

³ De drie onderliggende items zijn: “In mijn vrije tijd doe ik dingen die mijn vrienden ook doen”, “In mijn vrije tijd doe ik vooral activiteiten met vrienden”, “Ik doe bepaalde activiteiten in mijn vrije tijd omdat mijn vrienden dat leuk of cool vinden”.

Religiositeit is gebaseerd op de vraag: “De meeste godsdiensten/levensbeschouwingen hebben geloofsregels en rituelen. Hoe strikt volg je die van jouw geloof/religie op?” Deze vraag werd geselecteerd omdat er gepeild wordt naar de naleving van geloofsregels en rituelen, een substantieel onderdeel van religiositeit (Barbera & Gurhan, 1997). De antwoordmogelijkheden werden geplaatst op een tienpuntschaal, lopende van “helemaal niet strikt” (0) tot “heel strikt” (10). Deze werden gehercodeerd naar drie categorieën: (1) mild religieus (scores 0 t.e.m. 3), (2) matig religieus (scores 4 t.e.m. 6) en (3) sterk religieus (scores 7 t.e.m. 10).

De operationalisering van **etnische oriëntatie** gebeurde op basis van twee vragen die polsen naar de mate waarin men zich verbonden voelt met “België” en met “Vlaanderen”. Deze operationalisatie ligt in lijn met de studies van Trienekens (2002) en Kraaykamp (2014), die aantonen dat oriëntatie/identificatie met het gastland invloed heeft op de cultuurparticipatie. We onderscheiden jongeren die zich “niet verbonden” of “een beetje verbonden” voelen met zowel België als Vlaanderen van jongeren die zich “verbonden” of “zeer verbonden” voelen met minstens een van deze regio’s.

Daarnaast brengen we in de analyses **geslacht** en **verstedelijingsgraad** in rekening. Onderzoek toont immers aan dat mannen/jongens niet alleen minder frequent participeren (Daenekindt & Roose, 2013; Siongers & Lievens, 2014), maar ook minder interesse vertonen voor cultuur dan vrouwen (Mullens & Glorieux, 2019). De omgeving waarin iemand woont, kan ten slotte ook van invloed kan zijn op de cultuurparticipatie. Zo wijst onderzoek uit dat personen woonachtig in een grootstad vaker deelnemen aan cultuur dan zij die in een centrumstad of landelijke gebieden wonen (Elchardus & Smits, 2012; Siongers *et al.*, VRIND, 2017; 2021). In de analyses onderscheiden we daarom de jongeren die in een grootstad (Antwerpen, Brussel of Gent) wonen van jongeren die niet in een grootstad wonen.

In bijlage vindt de lezer een tabel met de participatiegraden naargelang de positie op de onafhankelijke variabelen. Om de hypothesen te toetsen zullen we evenwel *multilevel* logistische regressies toepassen, die rekening houden met het gegeven dat gewerkt wordt met schoolenquêtes en dat de data genest zijn. Leerlingen binnen scholen kunnen namelijk net wat meer op elkaar lijken dan leerlingen over scholen heen. Om de hypothesen te testen werden de onafhankelijke variabelen stapsgewijs ingevoerd. In de resultatensectie geven we de meest relevante modellen weer.

5. RESULTATEN

Tabel 1 geeft de *multilevel* logistische regressiemodellen weer die betrekking hebben op de receptieve cultuurparticipatie. Het nulmodel (Model 0) geeft aan welke proportie van de variantie in cultuurparticipatie kan worden toegeschreven aan verschillen tussen scholen. De maat die hiervoor gebruikt wordt, is de *intra class correlation (ICC)*. Hoe hoger de ICC hoe meer de participatiegraad van leerlingen verschilt over de scholen. Bij een ICC hoger dan 0,05, wat betekent dat 5% van de variantie kan worden toegeschreven aan verschillen op schoolniveau, wordt *multilevel* analyse noodzakelijk geacht. De ICC geeft hierbij aan dat 9,5% van de variantie kan worden toegeschreven aan verschillen op schoolniveau en dat *multilevel* analyse noodzakelijk is.

In de volgende modellen worden de hypothesen getoetst. In model 1 worden enkel de migratieachtergrond en de controlevariabelen opgenomen. In modellen 2 en 3 worden vervolgens de variabelen voor cultureel, economisch en sociaal kapitaal ingevoegd. In model 4 worden ten slotte de variabelen voor religiositeit en etnische oriëntatie toegevoegd.

Bekijken we eerst de controlevariabelen in model 1. Vanuit voorgaand onderzoek werd verwacht dat meisjes en jongeren die in grootsteden opgroeien vaker zouden deelnemen dan respectievelijk jongens en jongeren die niet in een grootstad wonen. Die verwachtingen worden slechts deels bevestigd. De *odds* (kansverhouding) dat meisjes deelnemen is ongeveer 1,4 keer groter dan dat jongens deelnemen (OR = 1,431).⁴ Voor de receptieve cultuurdeelname maakt het evenwel niet uit of de respondent al dan niet in een grootstad woont.

Onze verwachting dat jongeren met een migratieachtergrond minder deelnemen aan het receptieve cultuuraanbod wordt bevestigd in model 1. Rekening houdend met de samenstelling van de steekproef naar geslacht en verstedelijking duiden de odds ratio's voor jongeren met een Marokkaanse (OR = 0,501), Afrikaanse (OR = 0,562), Aziatische (OR = 0,663), Turkse (OR = 0,755) en Oost-Europese (OR = 0,748) achtergrond op een duidelijke ondervertegenwoordiging van jongeren met deze migratieachtergrond in de deelname aan het receptieve cultuuraanbod. In vergelijking met de referentiecategorie, jongeren wiens ouders in België zijn geboren, is de kans om te participeren aan receptieve cultuur significant kleiner (want OR < 1). Hypothese 1b kan dus bevestigd worden. De lagere participatiegraad doet zich niet voor bij alle jongeren met een migratieachtergrond, maar vooral bij jongeren met een niet-westerse herkomst.

Uit model 2 blijkt dat cultureel kapitaal een sterke invloed heeft op de receptieve cultuurparticipatie. Jongeren die les volgen in het BSO (OR = 0,725) participeren significant minder aan receptieve cultuurvormen dan de referentiegroep die in het ASO schoolloopt. Leerlingen uit het KSO participeren, niet zo verwonderlijk, dan weer meer dan leerlingen uit het ASO (OR = 2,919). Daarenboven is ook het diploma van de moeder bepalend. Jongeren waarvan de moeder een diploma secundair (OR = 1,508) of hoger onderwijs (OR = 2,483) heeft, participeren meer aan het receptief cultuuraanbod dan jongeren met een lager opgeleide moeder. Daarbovenop blijkt ook dat de kans op cultuurparticipatie toeneemt naarmate men thuis over meer boeken beschikt. Jongeren die thuis over meer dan 100 boeken beschikken, hebben in verhoudingen tot jongeren die over maximaal 25 boeken beschikken 2,5 keer meer kans dat ze receptief aan cultuur deelnemen. Jonge-

⁴ De "odds" voor het optreden van een bepaalde gebeurtenis (hier het deelnemen aan het receptieve cultuuraanbod) is de verhouding van de kans op het optreden van die gebeurtenis tot de kans op het niet-optreden daarvan. De odds-ratio (OR) voor een bepaalde gebeurtenis is de verhouding van twee odds voor die gebeurtenis, bijvoorbeeld voor meisjes ten opzichte van jongens (de referentiegroep). De kans dat meisjes een bepaalde activiteit gedaan hebben ten opzichte van de kans dat ze dat niet gedaan hebben, is dan groter dan voor jongens als de odds-ratio groter is dan 1 en kleiner als de odds-ratio kleiner is dan 1. Meer concreet, een OR van 1,4 voor meisjes betekent dat de odds dat meisjes wel receptief aan cultuur deelnemen 1,4 keer groter is dan de odds dat jongens receptief aan cultuur deelnemen. Bij scores onder 1 is het makkelijkst de reciproque waarde te nemen (bv. bij Marokkaanse roots, reciproque OR = 1/0,501 = 1,996). De referentiegroep wordt dan de jongeren van Marokkaanse herkomst waartegenover je de jongeren zonder een migratieachtergrond afzet.

ren die thuis over 26 tot 100 boeken beschikken, nemen een middenpositie in. Een hoge mate van zowel geïnstitutionaliseerd, belichaamd als geobjectiveerd cultureel kapitaal vertoont een significante, positieve invloed op de passieve deelname aan cultuur. Na toevoeging van deze indicatoren voor cultureel kapitaal verzwakt het effect van de herkomstvariabelen (bevestiging van H2a, H2b en H2c). Het effect van migratieachtergrond voor jongeren van Oost-Europese, Zuid-Europese, Turkse, Aziatische en Afrikaanse herkomst wordt zelfs volledig verklaard. Voor jongeren met Marokkaanse roots blijft er nog een net significant ($p = 0,0499$) verband. De lagere participatiegraad van jongeren met deze migratieachtergronden is dus vooral toe te schrijven aan de lagere mate van cultureel kapitaal waarover deze jongeren beschikken. Deze jongeren lopen inderdaad vaker school in het beroeps-onderwijs, hebben vaker lager opgeleide ouders en beschikken ook over minder culturele hulpbronnen thuis.

In het derde model wordt de invloed van economisch en sociaal kapitaal op receptieve cultuurdeelname getest. Daaruit blijkt dat jongeren uit een minder welstellend gezin evenveel receptieve cultuur consumeren als jongeren uit een rijkere gezins-situatie, wanneer het verschil in cultureel kapitaal in rekening wordt gebracht (H3b wordt verworpen, H3a bevestigd). Met betrekking tot sociaal kapitaal oefent enkel de indicator die de dichtheid van het vriendennetwerk of de intensiteit van de sociale verbanden in dat netwerk weergeeft, een positief effect uit (OR = 1,259). Naarmate jongeren een vriendennetwerk hebben waarin vrijetijdsactiviteiten sterker bepaald worden door wat vrienden doen, participeren ze meer aan receptieve cultuur dan jongeren waarbij dat niet of minder het geval is. Hypothese 4a, die stelt dat de dichtheid van het sociaal netwerk een negatief effect heeft, wordt eveneens verworpen. De onderwijs- en etnische heterogeniteit blijken niet van belang, hypothese 4b wordt dus ook niet bevestigd. Na toevoeging van deze indicatoren verschillen ook jongeren met een Marokkaanse migratieachtergrond niet langer significant van jongeren zonder migratieachtergrond.

In het vier model brengen we ten slotte de indicatoren voor religiositeit en etnische oriëntatie in rekening. Met betrekking tot religiositeit stelden we twee alternatieve hypothesen voorop: enerzijds de hypothese dat religiositeit een positieve relatie zou hebben op cultuurparticipatie (H5a), en anderzijds de verwachting dat er een negatief effect zou optreden (H5b). De resultaten tonen echter een ander verhaal. Zij geven namelijk aan dat de mate waarin jongeren geloofsvoorschriften opvolgen geen significante invloed uitoefent op de receptieve cultuurdeelname. Zowel hypothese 5a als 5b wordt dus verworpen.

De verwachting dat jongeren die zich meer verbonden voelen met België of Vlaanderen meer aan cultuur zouden participeren, wordt bevestigd. Jongeren die zich verbonden voelen met België of Vlaanderen hebben in verhouding tot jongeren die zich niet verbonden voelen met België of Vlaanderen 1,5 keer meer kans dat ze receptief aan cultuur deelnemen (bevestiging H6).

Tabel 1. Multilevel logistische regressie – receptieve cultuurparticipatie (N = 4.720)

	Model 0	Model 1	Model 2	Model 3	Model4
	OR	OR	OR	OR	OR
Intercept	0,911	0,926	0,271	0,166	0,123
Etnische achtergrond					
België (ref.)					
West/Noord Europa		1,070	0,952	0,950	0,980
Oost-Europa		0,748 *	0,882	0,876	0,862
Zuid-Europa		0,798	1,047	1,038	1,050
Marokko		0,501 ***	0,807 *	0,817	0,799
Turkije		0,755 *	1,262	1,263	1,203
Midden-Oosten		0,714	0,930	0,932	0,907
Amerika		1,209	1,333	1,277	1,308
Azië		0,663 **	0,843	0,864	0,839
Afrika		0,562 ***	0,752	0,762	0,758
Controlevariabelen					
Gender (ref.: Man)		1,431 ***	1,499 ***	1,613 ***	1,606 ***
Grootstad (ref.: niet grootstad)		1,019	1,081	1,086	1,091
Cultureel kapitaal					
<i>Onderwijsvorm</i>					
ASO(ref.)					
BSO			0,725 **	0,696 ***	0,685 ***
KSO			2,919 ***	2,801 ***	2,923 ***
TSO			0,839	0,802 *	0,809 *
<i>Opleidingsniveau moeder</i>					
Laag (ref.)					
Midden			1,508 **	1,493 **	1,472 **
Hoog			2,483 ***	2,459 ***	2,457 ***
opleiding onbekend			1,413	1,436	1,444
<i>Aantal boeken thuis</i>					
Minder dan 26 (ref.)					
Tussen 26 en 100			1,502 ***	1,539 ***	1,540 ***
Meer dan 100			2,534 ***	2,629 ***	2,639 ***
Economisch kapitaal					
Hoog (ref.)					
Laag				1,079	1,063
Midden				0,964	0,941
Sociaal netwerk					
Onderwijsheterogeniteit				1,041	1,043
Etnische heterogeniteit				1,021	1,010
Dichtheid netwerk				1,259 ***	1,235 ***
Religiositeit					
Niet gelovig					
Weinig religieus					1,121
Matig religieus					1,139
Strikt religieus					1,066
Etnische oriëntatie					
Verbondenheid met België (ref.: niet verbonden)					1,520 ***
ICC	0,095 (9,5%)	0,079 (7,9%)	0,026 (2,6%)	0,026 (2,6%)	0,026 (2,6%)

Significantie op niveau: *p<0,05; **p<0,01; ***p<0,001

Tabel 2 geeft de analyses weer die betrekking hebben op de actieve cultuurparticipatie. De opbouw is identiek als deze in tabel 1.

Ook bij actieve cultuurparticipatie stellen we verschillen vast naar etnische achtergrond. En opnieuw is vooral bij jongeren van Marokkaanse herkomst de kans om een creatieve hobby te beoefenen een stuk lager (OR = 0,461) dan bij jongeren zonder migratieachtergrond. Ook de jongeren met een Turkse (OR = 0,675), Afrikaanse (OR = 0,721) en Zuid-Europese (OR = 0,730) achtergrond participeren minder dan jongeren van wie de beide ouders in België zijn geboren. Net als bij receptieve cultuurparticipatie liggen de bevindingen in lijn van hypothese 1b, al geldt wel dat niet alle jongeren van niet-westerse origine minder deelnemen en stellen we ook vast dat jongeren uit Zuid-Europa minder deelnemen (al betreft dit wel een kleiner verschil).

Analoog met de receptieve cultuurparticipatie blijken meisjes vaker creatieve cultuuractiviteiten uit te oefenen dan jongens (model 2). De kans om een creatieve hobby te hebben is 1,4 keer (OR = 1,414) hoger voor meisjes dan voor jongens. En ook voor actieve cultuurparticipatie maakt het niet uit of de respondent al dan niet in een grootstad woont.

Net als bij receptieve cultuurparticipatie stellen we vast dat de gevolgde onderwijsvorm, het opleidingsniveau van de moeder en het aantal boeken thuis een invloed uitoefenen. Betreffende de eigen onderwijsvorm onderscheiden de jongeren uit het KSO zich sterk van jongeren uit het ASO (OR = 3,973). Opvallend is dat jongeren uit het BSO en TSO in even sterke mate actief aan cultuur deelnemen als jongeren in het ASO. Daarnaast is voor jongeren die een hoogopgeleide moeder hebben, de kans tot actieve cultuurparticipatie ongeveer 1,4 keer groter dan voor jongeren met een laagopgeleide moeder. Ook jongeren die het onderwijsniveau van hun moeder niet kenden of invulden vertonen een hogere participatiegraad dan jongeren met een lager opgeleide moeder. Ten slotte beoefenen jongeren ook vaker een creatieve hobby naarmate men thuis over meer boeken beschikt. Bijgevolg kunnen ook voor creatieve cultuurparticipatie hypothesen 2a en 2c bevestigd worden. Voor hypothese 2b vinden we daarentegen geen bevestiging. Vooral belichaamd en geobjectiveerd cultureel kapitaal oefent een positieve invloed uit op actieve cultuurdeelname op jonge leeftijd. En ook voor creatieve cultuurparticipatie valt uit het model af te leiden dat na toevoeging van de indicatoren voor cultureel kapitaal het effect van migratieachtergrond verzwakt of zelfs verdwijnt voor jongeren met een migratieachtergrond uit Marokko, Zuid-Europa, Turkije en Afrika. We kunnen dus stellen dat de lagere actieve cultuurdeelname van deze groepen vooral is toe te schrijven aan minder cultureel kapitaal. Als we rekening houden met het cultureel kapitaal waarover jongeren beschikken, stellen we bij jongeren met Amerikaanse en Aziatische roots bovendien vast dat ze vaker creatief aan de slag gaan dan jongeren zonder migratieachtergrond.

Net als bij receptieve cultuurparticipatie stellen we vast dat na controle voor cultureel kapitaal economisch kapitaal geen bijkomende invloed uitoefent, waarmee we opnieuw bevestiging vinden voor hypothese 3a.

Van de drie indicatoren voor cultureel kapitaal heeft opnieuw de dichtheid van het vriendennetwerk een positief effect. Naarmate jongeren een vriendennetwerk hebben waarin vrijetijdsactiviteiten bepaald worden door wat vrienden doen, participeren ze meer aan actieve cultuur. Hypothese 4a en 4b dienen we op basis van deze analyses bijgevolg opnieuw te verwerpen.

De etnische oriëntatie oefent geen invloed uit op actieve cultuurparticipatie (hypothese 6 wordt verworpen) en vormt bijgevolg ook geen verklaring voor etnische verschillen in cultuurparticipatie. Religiositeit blijkt ten slotte wel samen te hangen met actieve cultuurparticipatie. Jongeren die gelovig zijn, rapporteren vaker een creatieve hobby. Dit sluit aan bij hypothese 5a. De mate van religiositeit blijkt evenwel niet voor zoveel verschillen te zorgen. De jongeren die beperkt de levensbeschouwelijke voorschriften volgen (weinig religieuzen) onderscheiden zich ongeveer even sterk van de niet gelovigen als zij die strikt de levensbeschouwelijke voorschriften volgen. In die zin lijkt het onderscheid toch eerder te gaan om het al dan niet gelovig zijn dan wel de mate van religiositeit.

Voor actieve cultuurparticipatie slagen we er evenwel niet in de lagere participatiegraad van Marokkaanse jongeren te verklaren op basis van de opgenomen indicatoren.

Tabel 2. Multilevel logistische regressie – actieve cultuurparticipatie (N = 4.720)

	Model 0	Model 1	Model 2	Model 3	Model 4
	OR	OR	OR	OR	OR
Intercept	1,11	1,137	0,477	0,401	0,338
Etnische achtergrond					
België (ref.)					
West/Noord Europa		1,224	1,098	1,085	1,115
Oost-Europa		1,097	1,268	1,243	1,145
Zuid-Europa		0,744 *	0,883	0,857	0,820
Marokko		0,466 ***	0,643 ***	0,638 ***	0,562 ***
Turkije		0,682 **	0,960	0,941	0,821
Midden-Oosten		1,038	1,268	1,244	1,168
Amerika		1,392	1,476 *	1,426	1,362
Azië		1,148	1,376 *	1,365 *	1,288
Afrika		0,722 *	0,887	0,879	0,803
Controlevariabelen					
Gender (ref.: Man)		1,414 ***	1,480 ***	1,524 ***	1,507 ***
Grootstad (ref.: niet grootstad)		0,881	0,901	0,901	0,894
Cultureel kapitaal					
<i>Onderwijsvorm</i>					
ASO(ref.)					
BSO			0,987	0,967	0,963
KSO			3,975 ***	3,902 ***	4,099 ***
TSO			0,967	0,945	0,950
<i>Opleidingsniveau moeder</i>					
Laag (ref.)					
Midden			1,150	1,153	1,154
Hoog			1,655 ***	1,656 ***	1,656 ***
opleiding onbekend			1,425 *	1,442 *	1,440 *
<i>Aantal boeken thuis</i>					
Minder dan 26 (ref.)					
Tussen 26 en 100			1,301 ***	1,315 ***	1,326 ***
Meer dan 100			2,047 ***	2,076 ***	2,121 ***
Economisch kapitaal					
Hoog (ref.)					
Laag				0,904	0,901
Midden				0,932	0,930
Sociaal netwerk					
Onderwijsheterogeniteit				1,029	1,020
Etnische heterogeniteit				1,065	1,043
Dichtheid netwerk				1,109 **	1,104 *
Religiositeit					
Niet gelovig					
Weinig religieus					1,288 **
Matig religieus					1,336 **
Strikt religieus					1,366 **
Etnische oriëntatie					
Verbondenheid met België (ref.: niet verbonden)					1,069
ICC	0,097 (9,7%)	0,075 (7,5%)	0,022 (2,2%)	0,023 (2,3%)	0,023 (2,3%)

Significantie op niveau: *p<0,05; **p<0,01; ***p<0,001

5. CONCLUSIE EN DISCUSSIE

Dit artikel beoogde de verschillen tussen Vlaamse jongeren met en zonder migratieachtergrond inzake cultuurparticipatie in kaart te brengen en te duiden. Daarbij wensten we een stap verder te gaan dan voorgaande studies en binnen de groep van jongeren met een migratieachtergrond een onderscheid te maken tussen verschillende herkomstlanden en -regio's. Bij het zoeken naar verklaringen focusten we enerzijds op de drie kapitaalvormen (economisch, cultureel en sociaal) die Bourdieu onderscheidde en die tevens gehanteerd worden in de verklaring van de lagere participatiegraad van andere bevolkingsgroepen in onze samenleving. Daarnaast werd gekeken naar de rol van religiositeit en verbondenheid met Vlaanderen en België.

In lijn met de eerste hypothese vonden we verschillen naar etnische achtergrond. Zowel voor receptieve als actieve cultuurparticipatie bleek dat jongeren met een Afrikaanse, Marokkaanse of Turkse migratieachtergrond significant minder participeren dan jongeren waarvan beide ouders in België zijn geboren. Daarenboven maakt de verdere opdeling naar herkomstregio's duidelijk dat ook jongeren met Oost-Europese en Aziatische roots minder deelnemen aan het receptieve cultuuraanbod en jongeren met Zuid-Europese roots minder een creatieve hobby rapporteren. In overeenstemming met voorgaand onderzoek in Vlaanderen (Beunen *et al.*, 2016; Vanherwegen *et al.*, 2016) stellen we dus vast dat vooral jongeren met een niet-Europese achtergrond minder deelnemen aan cultuur, maar dat ook bij Europese jongeren er zich nog duidelijke verschillen voordoen.

De waargenomen verschillen blijken we vooral aan verschillen in cultureel kapitaal te kunnen toeschrijven. Nagenoeg alle significante verschillen naar herkomst, uitgezonderd de actieve cultuurparticipatie van Marokkaanse herkomst, worden (bijna) volledig verklaard wanneer cultureel kapitaal in rekening wordt gebracht en dit zowel voor actieve als receptieve cultuurparticipatie. Zowel belichaamd (H2a) geïnstitutionaliseerd (H2b) als geobjectiveerd (H2c) cultureel kapitaal vertoonde daarbij een duidelijke samenhang met cultuurdeelname. Voor zowel receptieve als actieve cultuurparticipatie neemt de kans op participeren toe als iemands moeder hoger opgeleid is. Deze resultaten wijzen er op dat het cultureel kapitaal van de moeder van substantieel belang is voor de cultuurparticipatie van de kinderen, wat ook in voorgaande literatuur werd beargumenteerd (Van Wel *et al.*, 2006; Voorpostel & Van der Lippe, 2001). Het gegeven dat jongeren met een migratieachtergrond vaker lager opgeleide ouders hebben, vormt bijgevolg een belangrijke verklaring voor hun lagere participatiegraad. Deze samenhang tussen opleiding van de moeder en cultuurparticipatie van het kind kan wellicht verder geduid worden door het feit dat in deze lagere opleidingsmilieus kinderen minder gestimuleerd worden om aan cultuur te participeren en ouders zelf ook minder aan cultuur participeren. Daarnaast bleek ook de eigen onderwijsvorm, als proxy voor geïnstitutionaliseerd kapitaal, een samenhang te vertonen met receptieve en actieve cultuurparticipatie. De kans is kleiner dat jongeren die les volgen in het BSO aan het receptieve cultuuraanbod deelnemen dan jongeren die in het ASO of KSO zitten dat doen. Voor actieve cultuurparticipatie zijn de verschillen beperkter, en blijken vooral de leerlingen uit het KSO zich te onderscheiden van de rest. De lagere participatiegraad van jongeren met een migratieachtergrond aan het receptieve cultuuraanbod kunnen

we dus ook deels toeschrijven aan de eigen kapitaalaccumulatie. Een mogelijke verklaring hiervoor biedt de informatieverwerkingstheorie (Farkas, 1996; Ganzeboom, 1982). Deze theorie stelt dat men over bepaalde (cognitieve) vaardigheden moet beschikken om bepaalde cultuurvormen te kunnen begrijpen en ervan te genieten. Omdat in het beroepsonderwijs leerlingen op school minder in contact gebracht worden met cultuur zullen ze ook minder culturele competenties aangeleerd krijgen (Nagel *et al.*, 2010). Een andere verklaring luidt dat cultuurparticipatie minder hoog staat aangeschreven bij de dominante leerlingencultuur in het beroepsonderwijs. Ten slotte vertoont ook het aantal boeken in huis, als indicator voor geobjectiveerd kapitaal, een positieve relatie met cultuurparticipatie. Het is dus plausibel dat jongeren met een migratieachtergrond minder frequent aan cultuur participeren omdat ze thuis over minder cultuurproducten zouden beschikken, waarvan boeken een belangrijke uiting zijn.

Met betrekking tot economisch kapitaal stelden we vast dat het subjectieve gezinsinkomen geen impact heeft op cultuurparticipatie en bijgevolg ook geen verklaring biedt voor de lagere participatiegraad van jongeren met een migratieachtergrond. Jongeren uit minder welstellende gezinnen, blijken rekening houdend met ook het cultureel kapitaal waarover ze beschikken even vaak aan cultuur deel te nemen als jongeren uit gegoede milieus. Mogelijke verklaring hiervoor is dat in Vlaanderen de effecten van een laag gezinsinkomen worden opgevangen door steunmaatregelen voor kansengroepen (bv. kansentarieven, UiTPaS) en/of door de reductietarieven voor jongeren.

Wat sociaal kapitaal betreft, werd op basis van voorgaand onderzoek (Kane, 2004; Kraaykamp *et al.* 2014) verwacht dat jongeren met een etnisch en onderwijs-heterogeen (H4b) netwerk vaker aan cultuur zouden participeren, en dat een dicht netwerk (H4a) een negatieve invloed zou hebben. Alleen een dicht vriendennetwerk blijkt van belang, maar in omgekeerde richting dan verwacht. Voor de beide vormen van cultuurparticipatie wordt een positief verband gevonden. Naarmate jongeren een dichter vriendennetwerk hebben, wat er op neerkomt dat vrienden een meer bepalende rol spelen in hun vrijetijdsactiviteiten, neemt zowel de kans op actieve als op receptieve cultuurparticipatie toe. Dit resultaat vormt een interessante piste om aan cultuurbemiddeling te werken bij jongeren. Door oog te hebben voor de wens van vele jongeren om vrijetijdsactiviteiten samen met hun vrienden te beoefenen en hierop in te spelen, kan men mogelijk ook meer jongeren overtuigen de stap te zetten naar zowel receptieve als actieve cultuurparticipatie. Sociaal kapitaal biedt evenwel geen bijkomende verklaring voor de lagere participatiegraad van jongeren met een migratieachtergrond.

Een aantal van de andere indicatoren vertoont wel een verband met actieve en/of receptieve cultuurparticipatie, maar draagt niet bij tot de verklaring van etnische verschillen. Zo bevestigt onze studie de vaststelling uit voorgaand onderzoek dat meisjes vaker dan jongens deelnemen aan zowel passieve als actieve cultuurvormen (Lagaert & Roose, 2018; Siongers & Lievens, 2014; Vanherwegen *et al.*, 2016). Ook hebben jongeren die zich sterker identificeren met Vlaanderen of België, meer kans om te participeren aan receptieve cultuur. Dit bevestigt de idee dat emotionele betrokkenheid en gevoelens van toebehoren ook de consumptie van cultuurproducten en de deelname aan culturele activiteiten die met dat land te maken hebben kan bevorderen.

Ten slotte wordt een aantal door de literatuur gesuggereerde verbanden niet bevestigd bij Vlaamse jongeren. Zo heeft de verstedelijkingsgraad geen impact op de cultuurdeelname van Vlaamse jongeren. Op vlak van religie zien we dat veeleer het al dan niet gelovig zijn dan de mate van religiositeit gerelateerd is aan cultuurparticipatie en dit uitsluitend voor actieve cultuurparticipatie. Jongeren die gelovig zijn, participeren meer aan het actieve cultuurleven. De data laten evenwel niet toe om dieper in te gaan op dit verschil.

Het huidige onderzoeksopzet heeft daarnaast zeker nog enkele beperkingen. De cross-sectionele data laten niet altijd toe om causale uitspraken te maken. Ook de indicatoren voor cultuurparticipatie vertonen enkele limieten. In de survey werd enkel gevraagd naar de mate waarin men deelnam aan een receptieve of creatieve cultuuractiviteit. De soort activiteit werd echter niet gespecificeerd, waardoor het niet mogelijk was om specifieke cultuurvormen (zoals museumbezoek of het bespelen van een muziekinstrument) te bestuderen.

Los daarvan menen we in deze resultaten een viertal belangrijke vaststellingen te kunnen waarnemen die kunnen bijdragen aan een meer genuanceerde blik op de cultuurparticipatie van jongeren met een migratieachtergrond en die tevens de aanzet kunnen vormen van verdere diepgaande studies. Ten eerste wijst deze studie op het belang van een verdere differentiatie binnen de groep van jongeren met een migratieachtergrond. Niet alle jongeren met een migratieachtergrond nemen immers minder deel aan het culturele leven. Wil men participatiedrempels slechten, dan is het belangrijk oog te hebben voor deze verschillen. Een meer gericht beleid naar specifieke groepen en naar de voor hen specifieke drempels zal effectiever zijn dan algemene maatregelen naar jongeren met een migratieachtergrond. Wel is, ten tweede, aandacht voor cultureel kapitaal belangrijk voor alle groepen. Op niet alle aspecten van cultureel kapitaal kan men beleidsmatig inzetten. Toch zien we minstens twee mogelijke pistes: (1) via meer aandacht voor cultuur op school en dit in gelijke mate binnen de verschillende onderwijsvormen (bv. via cultuuruitstappen jongeren in contact te brengen met diverse cultuuruitingen of door jongeren culturele hulpbronnen zoals literaire boeken of muziekinstrumenten op school aan te bieden) en (2) door ook in te zetten op het verlagen van de drempels voor cultuurparticipatie bij de ouders. Ten derde is er de opvallend lage participatiegraad van jongeren met Marokkaanse achtergrond die, anders dan voor de andere herkomstgroepen, voor wat de actieve cultuurparticipatie betreft, niet verklaard kan worden op basis van verschillen in cultureel kapitaal. Meer diepgaand en kwalitatief onderzoek bij jongeren van Marokkaanse herkomst lijkt hier aangewezen. Ten vierde is er de vaststelling dat we enkel voor de receptieve cultuurparticipatie een positieve samenhang terugvinden met de verbondenheid met België en Vlaanderen. Op basis van de huidige data en analyse kunnen we geen uitsluitsel geven over de specifieke betekenis van dat verband. Mogelijk staat het huidige receptieve culturaanbod te ver af van de leefwereld en cultuurinteresses van heel wat jongeren met een migratieachtergrond. Bijkomend onderzoek zou deze relatie kunnen nuanceren. Wil men het recht op cultuurparticipatie voor alle jongeren waarborgen, dan is er duidelijk nog werk te verzetten.

BIJLAGE*Tabel 3. Cultuurparticipatie naargelang onafhankelijke variabelen (categorische variabelen)*

	% receptieve cultuur- participanten	% actieve cultuur- participanten	n
Etnische achtergrond			
België	52,7%	55.7%	2.324
West/Noord Europa	48.7%	54.9%	347
Oost-Europa	43.9%	57.4%	240
Zuid-Europa	46.9%	44.4%	241
Marokko	34.1%	34.3%	667
Turkije	42.7%	42.7%	317
Midden-Oosten	40.7%	51.1%	136
Amerika	51.9%	58.0%	131
Azië	41.2%	57.1%	206
Afrika	36.8%	44.6%	244
Geslacht			
Jongen	42.2%	46.3%	2.295
Meisje	51.2%	55.2%	2.434
Grootstad			
Niet in grootstad	48.4%	53.8%	2.731
Grootstad	44.8%	46.9%	1.998
Onderwijsvorm			
ASO	54.0%	54.4%	2.240
BSO	32.4%	43.0%	1.033
KSO	77.8%	85.1%	1.215
TSO	39.9%	44.2%	242
Opleidingsniveau moeder			
Lager onderwijs	25.3%	33.7%	293
Secundair onderwijs	37.2%	43.0%	1.660
Hoger onderwijs	57.3%	58.6%	2.489
Onbekend	34.2%	47.2%	287
Aantal boeken thuis			
Minder dan 26	32.9%	39.7%	1.932
Tussen 26 en 100	47.7%	51.2%	1.328
Meer dan 100	64.5%	65.1%	1.469
Gezinsinkomen			
Laag	41.2%	49.8%	542
Midden	45.0%	48.2%	993
Hoog	48.4%	51.9%	3.194
Onderwijsheterogeniteit netwerk			
Onderwijshomogeen netwerk	49.5%	53,0%	2.200
Onderwijsheterogeen netwerk	43.2%	49.0%	2.529

	% receptieve cultuur- participanten	% actieve cultuur- participanten	n
Etnische heterogeniteit netwerk			
Etnisch homogeen netwerk	49,1%	52,5%	2.767
Etnisch heterogeen netwerk	43,1%	48,5%	1.962
Religiositeit			
Niet religieus	49.5%	52.3%	3.136
Mild religieus	52,3%	56,9%	1.190
Matig religieus	44.5%	49.3%	930
Sterk religieus	38.6%	42.9%	1.017
Etnische oriëntatie			
Voelt zich niet of slechts een beetje verbonden met Vlaanderen en België	39.6%	48.7%	1.356
Voelt zich (zeer) verbonden met Vlaanderen en/of België	49.8%	51,7%	3.373

Bron: JOP schoolmonitor 2018

BIBLIOGRAFIE

- Aspinall, P.J. (2011). The utility and validity for public health of ethnicity categorization in the 1991, 2001 and 2011 British Censuses. *Public Health*, 125, 680-687.
- Ateca-Amestoy, V.M., Gerstenbluth, M., Mussio, I. & Rossi, M. (2016). How do cultural activities influence happiness? Investigating the relationship between self-reported well-being and leisure. *Estudios Económicos de El Colegio de México*, 31(2), 217-234.
- Ateca-Amestoy, V.M., Ginsburgh, V., Mazza, I., O'Hagan, J. & Prieto-Rodriguez, J. (2017). *Enhancing Participation in the Arts in the EU: Challenges and methods*. Springer International Publishing.
- Barth F. (1969). *Ethnic groups and boundaries. The social organization of culture difference*. Little, Brown and Co.
- Bertacchini, E., Venturini, A. & Zotti, R. (2021). Drivers of cultural participation of immigrants: evidence from an Italian survey. *Journal of Cultural Economics*. <https://doi.org/10.1007/s10824-020-09405-0>.
- Beunen, S., Siongers, J. & Lievens, J. (2016). *Cultuur leren smaken. Een onderzoek bij Vlaamse jongeren naar cultuurparticipatie en cultuureducatie*. Steunpunt Cultuur – Onderzoeksgroep CuDOS – Universiteit Gent.
- Bourdieu, P., (1986). The forms of capital. *Handbook of Theory and Research for the Sociology of Education*, 241-258. Greenwood Press.
- Bradt, L., Pleyzier, S., Put, J., Siongers, J. & Spruyt, B. (Eds.). (2019). *Jongeren in cijfers en letters 4: bevindingen uit de JOP-monitor 4, de JOP-kindmonitor en de JOP-schoolmonitor 2*. ACCO.
- Bulmer, M. (1996). *The ethnic group question in the 1991 census of population. Ethnicity in the 1991 Census*, 1, 33-62. HMSO.
- Catterall, J.S., Dumais, S.A. & Hampden-Thompson, G. (2012). *The arts and achievement in at-risk youth: Findings from four longitudinal studies*. Washington, DC: National Endowment for the Arts.

- Chan, T.W. & Goldthorpe, J.H. (2007). Class and Status: The Conceptual Distinction and its Empirical Relevance. *American Sociological Review*, 72(4), 512-532.
- Chan, T.W. & Goldthorpe, J.H. (2007). The Social Stratification of Cultural Consumption: Some Policy Implications of a Research Project. *Cultural Trends*, 16(4), 373-384.
- Chattaraman, V. & Lennon, S. (2008). Ethnic identity, consumption of cultural apparel, and self-perceptions of ethnic consumers. *Journal of Fashion Marketing and Management*, 12, 518-531.
- Chung, E. & Fischer, E. (1999). It's who you know: intracultural differences in ethnic product consumption. *Journal of Consumer Marketing*, 16(5), 482-501.
- Cleveland, M., Laroche, M. & Papadopoulos, N. (2009). Cosmopolitanism, consumer ethnocentrism, and materialism: an eight-country study of antecedents and outcomes. *Journal of International Marketing*, 17(1), 116-146.
- Connor, P. (2009). Immigrant Religiosity in Canada: Multiple Trajectories. *Journal of International Migration and Integration/Revue de L'integration et de La Migration Internationale*, 10(2), 159-175.
- Daenekindt, S. & Roose, H. (2013). Cultural chameleons. Social mobility and cultural practices in the private and the public sphere. *Acta Sociologica*, 56(4).
- Das, M. & Mukherjee, D. (2020). Ethnic Identity Impact on Consumers' Ethnocentric Tendencies: The Moderating Role of Acculturation and Materialism. *Management and Labour Studies* 45(1), 31-53.
- Deasy, R. (2002). *Critical links: Learning in the arts and student academic and social development*. Washington, DC: Arts Education Partnership.
- Delener, N. (1990). The effect of religious factors on perceived risks in durable goods purchase decisions. *The Journal of Consumer Marketing*, 7, 27-38.
- DiMaggio, P. (1982). Cultural capital and school success: the impact of status culture participation on the grades of US high school students. *American Sociological Review* 47(2), 12.
- DiMaggio, P. & Mohr, J. (1995). The Intergenerational Transmission of Cultural Capital. *Research in Social Stratification and Mobility* 14, 167-99.
- DiMaggio, P. & Ostrower, F. (1990). Participation in the Arts by Black and White Americans. *Social Forces*, 68(3), 753-778.
- DiMaggio, P. & Useem, M. (1978). Social class and arts consumption: the origins and consequences of class differences in exposure to the arts in America. *Theory and Society*, 5(2), 141-161.
- Elchardus, M. & Smits, W. (2012). Participatieprofielen en mens- en maatschappijbeeld van etnisch-culturele minderheden in Brussel. Een analyse op basis van gegevens over de leerlingen van het Nederlandstalige secundair onderwijs in Brussel. *Steunpunt Cultuur, Onderzoekslijn maatschappelijke en sociale participatie van kansengroepen*. Vakgroep Sociologie, Onderzoeksgroep TOR, Vrije Universiteit Brussel.
- Erickson, B.H. (1996). Culture, class, and connections. *American Journal of Sociology*, 102, 217-251.
- Falk, M. & Katz-Gerro, T. (2016). Cultural participation in Europe: Can we identify common determinants? *Journal of Cultural Economics*, 40(2), 127-162.
- Fam, K.S., Waller, D.S. & Erdogan, B.Z. (2004). The influence of religion on attitudes towards the advertising of controversial products. *European Journal of Marketing*, 38(5/6), 537-555.

- Ferwerda, J., Siongers, J., Willekens, M., Lievens, J. (2020). *Praktijken in de culturele ruimte. Historisch Molenbeek, Weststation, Havenwijk, Oud-Laken, Oost en Noordwijk. Becijferd en besproken*. Perspective.Brussels.
- Fujiwara, D. & MacKerron, G. (2015). *Cultural activities, artforms and wellbeing*. Arts Council England.
- Ganzeboom, H. (1982). Explaining differential participation in high-cultural activities: a confrontation of informationprocessing and status-seeking theories. *Theoretical Models and Empirical Analyses: Contributions to the Explanation of Individual Actions and Collective Phenomena*, 186-205. E.S. Publications.
- Ganzeboom, H.B.G. (1984). *Cultuur en informatieverwerking: een empirisch theoretisch onderzoek naar cultuurdeelname en esthetische waardering van architectuur; Culture and the processing of information* (Doctoral dissertation).Utrecht: Universiteit Utrecht.
- Ganzeboom, H. (1989). *Cultuurdeelname in Nederland: een empirisch-theoretisch onderzoek naar determinanten van deelname aan culturele activiteiten*. Van Gorcum.
- Ganzeboom, H. & Nagel, I. (2007). Cultural participation among ethnic minority and native majority adolescents and their parents in the Netherlands. In *ISA RC28 Research Committee on Social Stratification and Mobility, Spring Conference, Bruno, Czech Republic*.
- Hall, B.J. (1992). Theories of culture and communication. *Communication Theory*, 2(1), 50-70.
- Hampshire, K. & Matthijsse, M. (2010). Can arts projects improve young people's wellbeing? A social capital approach. *Social Science & Medicine*, 71(4), 708-716.
- Hirschman, E.C. (1982). Religious affiliation and consumption processes: A preliminary paradigm. In J. Sheth (Ed.), *Research in marketing* (Vol. 6, pp. 131-170). JAI Press.
- Hunter, M. (2005). *Education and the arts: Research overview. A summary report prepared for the Australia Council for the Arts*. Australia: Australian Government and Australian Council for the Arts.
- Kane, D. (2004). A network approach to the puzzle of women's cultural participation. *Poetics*, 32 (2), 105-127.
- Katz-Gerro, T. (2002). Highbrow cultural consumption and class distinction in Italy, Israel, West Germany, Sweden, and the United States. *Social Forces*, 81(1), 207-229.
- Katz-Gerro, T. (2004). Cultural Consumption Research: Review of Methodology, Theory, and Consequence. *International Review of Sociology*, 14, 11-29.
- Katz-Gerro, T., Raz, S. & Yaish, M. (2008). How do class, status, ethnicity, and religiosity shape cultural omnivorousness in Israel? *Journal of Cultural Economics*. 33, 1-17.
- Kim, S. & Arthur, L.B. (2003). Asian-American consumers in Hawaii: the effects of ethnic identification on attitudes toward and ownership of ethnic apparel, importance of product and store-display attributes, and purchase intention. *Clothing and Textiles Research Journal*, 21 (1), 8-18.
- Kraaykamp, G., Notten, N. & Bekhuis, H. (2014). Cultuurparticipatie van Turken en Marokkanen in Nederland: Toetsing van een identificatie -en sociale netwerkverklaring. *Mens en Maatschappij*, 89(2), 201-220.
- Kraaykamp, G. (2003). Literary Socialization and Reading Preferences: Effects of Parents, the Library, and the School. *Poetics*, 31(3-4), 235-57.
- Kraaykamp, G. & van Eijck, K. (2010). The intergenerational reproduction of cultural capital: a threefold perspective. *Social Forces*, 89(1), 209-231.
- Lareau, A. (2003). *Unequal childhoods: class, race, and family life*. University of California Press.

- Larsen, G., Lawson R. & Todd, S. (2010). The symbolic consumption of music. *Journal of marketing management*, 26 (7-8), 671-685.
- Maliepaard, M. & Gijsberts, M. (2012). *Moslim in Nederland 2012*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Marsh, H.W. & Kleitman, S. (2002). Extracurricular school activities: The good, the bad, and the nonlinear. *Harvard Educational Review*, 72, 464-514.
- Montoro-Pons, J.D., Cuadrado-García, M. (2018). Religiosity and cultural consumption. *International Journal of Consumer Studies*, 00, 1-11.
- Mullens, F. & Glorieux, I. (2019). No interest, no time! Gendered constraints to museum visits in Flanders. *Society and Leisure*, 42(2), 244-265.
- Nagel, I., Damen, M.L. & Haanstra, F. (2010). The arts course CKV1 and cultural participation in the Netherlands. *Poetics*, 38(4), 365-385.
- Nagel, I. (2010). Cultural participation between the ages of 14 and 24: intergenerational transmission or cultural mobility? *European Sociological Review*, 26(5), 541-556.
- Nagel, I. & Ganzeboom, H. (2002). Participation in legitimate culture: family and school effects from adolescence to adulthood. *The Netherlands' Journal of Social Sciences* 38, 104-120.
- Noppe, J., Vanweddigen, M., Doyen, G., Stuyck, K., Feys, Y. & Buyschaert, P. (2018). *Vlaamse Migratie- en Integratiemonitor 2018*. Agentschap Binnenlands Bestuur.
- Perez-Villadoniga, M.J. & Suarez-Fernandez, S. (2019). *Education, income and cultural participation across Europe*. University of Oviedo.
- Phinney, J. (1992). The multigroup ethnic identity measure. *Journal of Adolescent Research*, 7(2), 156-176.
- Pissens, L., Siongers, J., Lievens, J., Bradt, L. & Derluyn, I. (2019). Vrije tijd van jongeren in migratie. Vlaanderen: Departement Cultuur, Jeugd en Media.
- Platt, L. & Nandi, A. (2011). Developing ethnic identity questions for Understanding Society. *Longitudinal and Life Course Studies* 2012, 3(1), 80-100.
- Relish, M. (1997). It's not all education: network measures as sources of cultural competency. *Poetics* 25, 121-139.
- Rose-Krasnor, L., Bussed, M.A., Willoughby, T. & Chalmers, H. (2006). Breadth and intensity of youth activity involvement as contexts for positive development. *Journal of Youth and Adolescence*, 35, 365-379.
- Shemoff, D.J. & Vandell, D.L. (2007). Engagement in after-school activities: Quality of experience from perspective of participants. *Journal of Youth and Adolescence*, 36, 891-903.
- Siongers, S. & Lievens, J. (2014). Genderverschillen in cultuurparticipatie bij jongeren. *Gender(en). Over de constructie en deconstructie van gender bij Vlaamse jongeren*, 59-80. ACCO.
- Siongers, S., Verboven, N., Bastiaensen, F., Lievens, J. & Schramme, A. (2021) *Cultuurparticipatie in coronatijden*. UGent, UA, PUBLIQ VZW & Museum Pass Mussée.
- Suarez-Fernandez, S., Prieto-Rodriguez, J. & Perez-Villadoniga, M.J. (2019). The changing role of education as we move from popular to highbrow culture. *Journal of Cultural Economics*, 1-24.
- Tajfel, H. & Turner, J.C. (1979). An integrative theory of intergroup conflict. *The social psychology of intergroup relations*, 33, 47. Brooks/Cole.
- Toepoel, V. (2011). Cultural participation of older adults: Investigating the contribution of lowbrow and highbrow activities to social integration and satisfaction with life. *International Journal on Disability and Human Development*, 10(2), 123-129.

- Trienekens, S. (2002). "Colourful" distinction: The role of ethnicity and ethnic orientation in cultural consumption. *Poetics*, 30, 281-298.
- Van den Broek, A. & Keuzekamp, S. (2008). *Het dagelijks leven van allochtone stedelingen*. Den Haag: SCP.
- Van den Broek, A., De Haan, J. & Huysmans, F. (2009). *Cultuurbewonderaars en cultuurbeoefenaars*.
- Van Droogenbroeck, F. & Spruyt, B. (2014). Religieuze beleving bij Vlaamse jongeren anno 2013. *Jongeren in cijfers en letters. Bevindingen uit de JOP-monitor 3 en de JOP-schoolmonitor 2013*, 217-238. Acco.
- Van Eijck, K. (1997). The Impact of Family Background and Educational Attainment on Cultural Consumption: A Sibling Analysis. *Poetics*, 25, 195-224.
- Van Hek, M. & Kraaykamp, G. (2015). How do parents affect cultural participation of their children? Testing hypotheses on the importance of parental example and active parental guidance. *Poetics*, 52, 124-138.
- Van Iperen, W. (2003). Verschillen in cultuurdeelname tussen allochtone en autochtone jongeren. Een vergelijking op basis van gegevens van het CKV1-Volgproject. *Jaren van onderscheid: trends in cultuurdeelname in Nederland 7*, 120-150. Cultuurnetwerk Nederland.
- Van Tubergen, F. (2007). Religious Affiliation and Participation among Immigrants in a Secular Society: A Study of Immigrants in The Netherlands. *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 33(5), 747-765.
- Van Wel, F. van, Kort, T., Haest, H. & Jansen, E. (1994). *Jongeren over kunst en cultuur. Cultuurdeelname van allochtone en autochtone jongeren*. SWP.
- Van Wel, F., Couwenbergh-Soeterboek, N., Couwenbergh, C., ter Bogt, T. & Raaijmakers, Q. (2006). Ethnicity, youth cultural participation, and cultural reproduction in the Netherlands. *Poetics*, 34(1), 65-82.
- Van Wel, F.W., Kort, T., Jansen, E. & Linsen, H. (1996). Cultuurparticipatie van allochtone en autochtone jongeren. *Migrantenstudies*, 12, 2-13.
- Vanherwegen, D. & Lievens, J. (2011). De anatomie van de amateur: een onderzoek naar de determinanten van actieve cultuurparticipatie. In J. Lievens & H. Waeghe. *Participatie in Vlaanderen 2: eerste analyses van de participatiesurvey 2009*, 273-306. Acco.
- Vanherwegen, D., Lievens, J. & Siongers, J. (2016). *Snapshot amateurkunsten: bevindingen op basis van de participatiesurveys 2004-2009-2014 en scholenonderzoek naar cultuureducatie 2013*. Universiteit Gent.
- Vaughn, K. & Winner, E. (2000). SAT scores of students who study the arts: What we can and cannot conclude about the association. *Journal of Aesthetic Education*, 34(3-4), 77-99.
- Veenhoven, R. (2007). Measures of Gross National Happiness. *Psychosocial Intervention*, 18(3).
- Vlegels, J. & Lievens, J. (2011). Louter een kwestie van voorkeur en goesting? Over kunsten en erfgoedparticipatie, bekeken door een cultuursociologische bril. In *Participatie in Vlaanderen 2: eerste analyses van de participatiesurvey 2009* (pp. 235-272). Acco.
- Voorpostel, M. & Van der Lippe, T. (2001). Jongeren en cultuur: Een verklaring voor verschillen in deelname aan elitaire en populaire cultuur. *Mens en Maatschappij*, 76.
- VRIND (2017). *Vlaamse Regionale Indicatoren*. Studiedienst Vlaamse Regering, Departement Kanselarij en Bestuur.
- Weinreich, P. (1988). *The operationalization of ethnic identity*. In *Ethnic psychology: Research and practice with immigrants, refugees, native peoples, ethnic groups and sojourners*. J.W. Berry & R.C. Annis (Red.), 149-168. Swets and Zeitlinger.

- Welch, V. & Kim, Y., 2010. *Race/ethnicity and arts participation: findings from the Survey of Public Participation in the Arts*. National Endowment of the Arts.
- Wheatley, D. & Bickerton, C. (2017). Subjective well-being and engagement in arts, culture and sport. *Journal of Cultural Economics*, 41.
- Willekens, M. & Lievens, J. (2014). Family (and) culture: The effect of cultural capital within the family on the cultural participation of adolescents. *Poetics*, 42, 98-113.
- Willekens, M. & Lievens, J. (2016). Who participates and how much? Explaining non-attendance and the frequency of attending arts and heritage activities. *Poetics*, 56, 50-63.
- Xu, J., Shim, S., Lots, S. & Almeida, D. (2004). Ethnic identity socialization factors, and culture specific consumption behavior. *Psychology & Marketing*, 21(2), 93-112.
- Yaish, M. & Katz-Gerro, T. (2012). Disentangling “Cultural Capital”: The Consequences of Cultural and Economic Resources for Taste and Participation. *European Sociological Review*, 28, 169-185.